

Klaaikluten

Nijsbrief fan de Stifting ArGHIS

Jaargang 12,
augustus 2008

2

COLOFON

KLAAIKLUTEN verschijnt enkele malen per jaar en wordt uitgegeven door de ‘Stifting ArgHis’:
ARGEOLÓGYSK-HISTOARYSKE RUNTE
LITTENSERADIEL

Bestuur ArgHis:

Simen Fopma, voorzitter
Jaap Scheffer, secretaris
Jan Kersbergen, penningmeester

Redactie Klaaikluten:

Philippus Breuker
Jelle Miedema

Kopij en inlichtingen:

j.miedema@welling-translations.eu
tel.: 071.5218318; kopij vóór:
1 maart, 1 augustus en 1 november

Vormgeving en opmaak:

Frits Sieperda

Donateurschap:

Het donateurschap van de ‘Stifting ArgHis’
bedraagt (minimaal) € 12,50 per jaar;
Klaaikluten krijgt u dan gratis toegestuurd

Adreswijzigingen:

J. Scheffer, De Terp 11, 8831 Winsum Fr
ampl.jasch@wanadoo.nl

KB-Registratie:

Titel: Klaaikluten
ISSN: 1572 - 1191

Wurd foarôf

It twadde nûmer fan Klaaikluten koe wer op syn tiid ferskine, want nei ús ‘needgjalp’ fan de foarige kear kamen der in pear stikken binnen en sa hoegden wy as redaksje it blêd net wer allinnich te foljen. Wy hawwe dêrom reden te rekkenjen dat wy ek dit jier wer trije nûmers útbringe kinne sille. Dat hinget der fansels mar fanôf oft der genôch kopij ynkomt. Dy is dus tige wolkom. Diskear binne der bydragen fan Jaap Scheffer oer in fynst út de Romeinske tiid te Tellens, fan Gert Muizer oer it gemeente-argyf, fan Jelle Miedema oer Wommels en fan Philippus Breuker oer Hinnaard. Wy hoopje dat jim se mei niget lêze sille en soenen freegje wolle it blêd ris sjen te litten oan kunden dy’t it faaks noch net kenne. Hoe mear lêzers, hoe sinfolle wurk ommers.

De redaksje

Foto omslach: It klokhûs fan Hinnaard

Het houten bordje van Tellens;

Een bijzondere vondst

Jaap Scheffer

In het begin van de jaren negentig van de twintigste eeuw vonden er diverse werkzaamheden plaats op en rondom de Slachtedyk, met name het tracé Gouden Engel – Krommesyl. Het dijklichaam werd onder meer verstevigd door hier en daar de bermen te verbreden en vervolgens werden nieuwe berm-slotten gegraven.

Tijdens deze werkzaamheden kwamen vele sporen aan het licht, zoals een mogelijke locatie voor zoutwinning. Ter hoogte van de zogenaamde dubbele bocht (een aanwijzing voor een dijkdoorbraak) werden waterputten aangetroffen en, niet minder van belang, westwaarts ter hoogte van het dijkhuis Vogelzang een 57 meter brede slenk. Deze slenk fungeerde ooit als waterlossing van het gebied tussen de dorpen Wommels- Spannum- Eas-terrein. Mogelijk lag hier dan ook de voormalige Tellensersyl.

De voornaamste conclusie die we aan de hand van de gevonden sporen konden trekken is dat voorheen de Slachtedyk tussen Krommesyl en Tellens niet op de huidige plaats lag. De huidige dijk loopt over bewoningssporen heen, wat ook geldt voor Tellens zelf.

Fragment kaart Eekhoff - Grietenij Hennaarderadeel.

Bij de zogenaamde dubbele bocht liep oostwaarts de dijk oorspronkelijk rechtdoor. Zo'n 150 meter uit de huidige bocht werd de dijk door een dijkdoorbraak weggespoeld en opnieuw aangelegd op het huidige tracé. En daarmee was de dubbele bocht ontstaan.

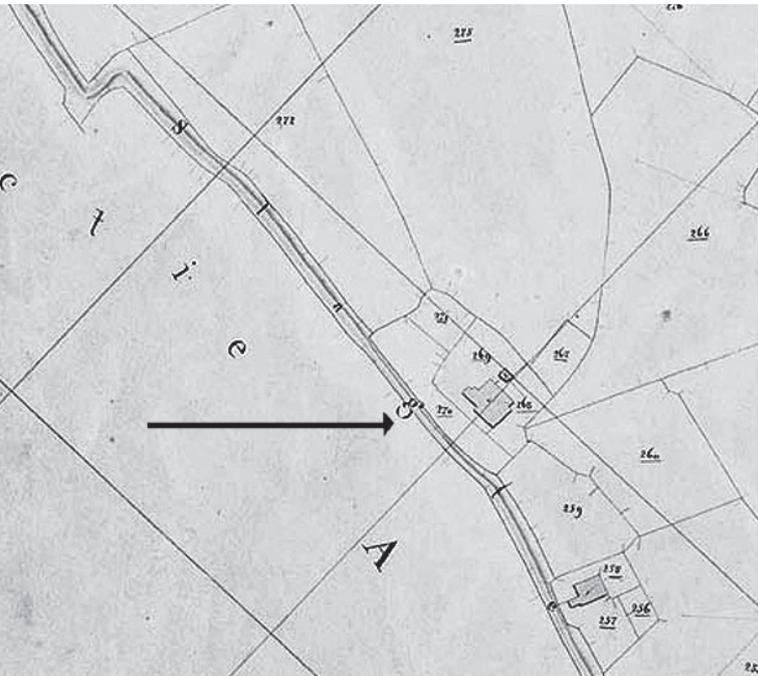
Tot enkele jaren terug waren de restanten van de oorspronkelijke dijk en wiel nog zichtbaar. Helaas ging de ploeg erin en werden de eeuwenoude sporen geëgaliseerd en uitgewist. Maar dit was nog niet alles.

Ter hoogte van Tellens, een terp, liep de Slachtedyk volgens de 18e eeuwse kaart van Schotanus zuidelijk om de terp heen. De terp lag als het ware binnendijs. Echter, in latere tijden is de dijk over de terp heen aangelegd. Vervolgens werd het grootste

Klaaikluten

gedeelte van de terp afgegraven en zo kon het gebeuren dat nadien het land ten zuiden van de Slachte bij Tellens voor een gewoon stuk buitendijks land werd aangezien.

Vandaar dat eind vorige eeuw geen aandacht werd geschonken aan de mogelijkheid dat graafwerkzaamheden hier wel eens bewoningssporen zouden kunnen vernielen. Er was namelijk al besloten om langs het stuk dijk over de Tellenser terp, ter

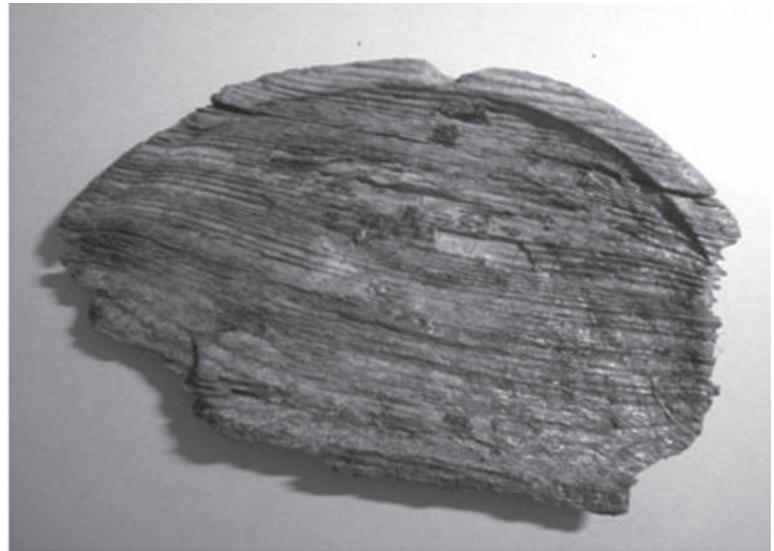

Fragment minuuatplan kadastrale Gemeente Wommels, 1832.

afscheiding, een brede bermsloot te graven. Toen daarmee door een misverstand een begin werd gemaakt, tekenden zich in het talud duidelijk bewoningssporen af. Ook werd zichtbaar dat de terp, vóórdat de Slachte werd aangelegd, veel problemen kende met het steeds maar visiterende water (mede de reden waarom destijds de dijk om de terp heen zal zijn aangelegd). Er werd naarstig naar een oplossing gezocht en die kwam er: de sloot-in-wording werd gedempt, om plaats te maken voor een afscheidingshek.

Gelukkig was er nog tijd om enkele waarnemingen te verrichten, zoals het visueel onderzoeken van een waterput c.q. kuil, waarvan de bodem zichtbaar was in het talud. Tussen een

aantal scherven uit de 1e en 2e eeuw werd ook een houten bordje of schaalje aangetroffen, dat voorzichtig uit de grond werd gehaald. Vanwege de vondstomstandigheid leek het mij zo te zijn, dat dit houten voorwerp ook wel eens uit die eerste eeuwen zou kunnen dateren. Op het eerste gezicht leek het voorwerp op een draaibank te zijn gemaakt; een methode die de Friezen destijds niet hanteerden. Het zou dan Romeins moeten zijn. Aan de binnenkant van het bordje zat een harde materie, hetgeen op een voedselrestant leek.

Voorkant houten bordje uit Tellens

Achterkant houten bordje uit Tellens

De afdeling Archeobotanie van het ROB (Rijksdienst voor Oudheidkundig Onderzoek; betrokken onderzoekers Sake Jager en Kirsti Hänninen) heeft het bordje geconserveerd. Maar voordat dat gebeurd is het onderzocht op houtsoort en is er gekeken naar de harde materie aan de binnenkant.

De doorsnee van het bordje bedraagt 15 cm. Het is gemaakt van essenhout (*Fraxinus excelsior*) en is radiaal uit de stam gehaald. Vanwege de sterke verwerking zijn er geen bewerkings- of gebruikssporen zichtbaar. De harde laag zat niet aan het bord vast, maar was gescheiden door een humeus leemlaagje. In deze leemlaag werden zaden van russoorten aangetroffen, waaronder zilte rus (*Juncus Gerardi*), zee-kraal (*Salicornia Europea*), ganzevoetachtigen

(*Chenopodiaceae*), struisgras (*Agrostis Sp.*), zilte (*Aster Tripolium*), gerande schijnspurrie (*Spergularia media*), spiesmelde of uitstaande melde (*Atriplex hastata/patula*) en enkele niet te determineren exemplaren. Al deze soorten wijzen op een zoute vegetatie. De harde laag bestaat uit gemineraliseerd plantaardig materiaal, met een aantal zaden o.a. *Juncus Gerardi*.

Uit het onderzoek bleek verder dat de harde laag geen voedselrestant was, maar natuurlijke vegetatie. Het geeft wel een mooi beeld van de vegetatie in en rond de toenmalige Middellzee. Al met al een bijzondere vondst.

Luchtfoto Tellens. De pijl geeft de vondstlocatie aan

Op it Wommelser Ald Hiem (III); It twadde hûs op de westside (1673-1832)

Jelle Miedema

Foar in ynliding op dit artikel, sjoch myn bydragen yn de foarige Klaaikluten. Der binne noch ûndúdlikheden, dat it giet ek hjir foarearst om in foarlopige rekonstruksje. Dizze bydrage giet fierder mei de westside fan it Hiem, mei in hûs opsplittst yn keamers dy't apart ek 'huisinge' neamd wurde.

It twadde hûs, sjoen fanôf de Suderhaven, westlik op it Hiem

1673: Een 'huys en steed' (ynv. 47, fol. 241 verso).

Omskriuwing: It hûs is belêste mei jierliks 5 ('vijff') st. grûnpacht en it kwotele ûnderhâld fan een 'hout steijger over den sloot aen't hiem'.

Neistlizzers: Westlik de 'gemene Vaert', noardlik (net neamd), eastlik Riemer Douwes, súdlik Hessel Wybes.

Ferkeapers: **De crediteuren van w. Hidtie Houckes.**

Keapers: **Ippe Doedes en Attie Suerds**, man en frou te Wommels.

Keapsom: 109 gg.

It hûs midden op 'e foto (ca. 1900, nûmer 17-18 op de kadasterkaart fan 1832) is, sjoen fanôf de Suderhaven, it twadde hûs op 'e westside fan it Hiem (útsnijing, út: Bokma en Kuipers 1985:18).

Taljochting:

- Wylst Hessel Wybes ek yn 1676 foarkomt as súdlike neistlizzer fan Ipe Doedes, is hy (Hessel) yn 1719 ferkeaper fan it hoekhûs (sjoch de foarige *Klaaikluten*). Ik nim no mar oan dat hy yn 1676 ek al yn dat hoekhûs wenne en dat Ipe Doedes doe eigener wie fan de noardlike neistlizzer fan dat hoekhûs c.q. it hûs fan dizze akte. Faaks giet it yn 1673 om in part fan dit (twadde) hûs, want 1718 moat foar it hiele hûs 8 st. grûnpacht betelle wurde (folget).
- Eastlike neistlizzer Riemer Douwes, kenlik yn 1673 eigener fan de eastlike helte fan dit hûs, wenne doe sels mear noardlik op it Hiem, mei by dat hûs it grutte hûf eastlik fan de Steech.
- Mei de 'sloot aen't hiem' sil hjir wol de Trekfeart bedoeld wêze en mei 'hout steijger' it brêgehaad fierderop. It ûnderhâld fan de brêge sels foel oant yn 1762 ûnder de pastorije, dy't westlik fan de Trekfeart lân lizzen hie (H.W. Kuipers, yn: Kuipers en Valkema 1983:17).
- Hidtie Houckes fan Wommels tr. yn 1651 (1e prokl. Wommels 13.4.1651) mei Douwe Sioerts. Sy rakke op 16.11.1672 wei. Har man, dy't wever wie, stoar faaks al earder.
- Ippe (ek Ipe, Ype en Epo) Doedes die op 18.8.1672 belidenis. Hy wie yn 1694 âlderling en wurdt oant yn 1706 as lidmaat neamd, yn 1686 mei syn frou Attie.

1716: Een 'huijsinge cum annexis' (ynv. 49, fol. 177).

Omskriuwing: Belêste mei 8 st. grûnpacht.

Neistlizzers: Net neamd.

Bewenners: Net neamd.

Ferkeaper: **Ype Doedes**, dat is te sizzen: it hûs (in keamer?) wurdt ferkocht troch Fokke Regneri Fokkens, boargemaster te Boalsert, as earste krediteur fan Ype Doedes te Wommels en 'met consent van deselve'.

Keaper: **Arnoldus Siderius**, notaris te Snits.

Keapsom: 85 gg.

Taljochting:

- Yn 1714 binne Ype Doedes en Attie Sjoerds, man en frou te Wommels, 90 carg. skuldich oan Fokke Regnerus Fokkens te Boalsert (ynv. 65, fol. 88 verso).

1718: Een 'huijsenge, stede en hovinge cum annexis' (ynv. 49, fol. 198).

Omskriuwing: Belêste mei 8 st. grûnpacht oan de pastorije.

Neistlizzers: Net neamd (lykwols, sjoch hjirnei ûnder keaper).

Brûker: **Johannes Hettes**, hierder.

Ferkeaper: **Arnoldus Siderius**, notaris te Snits.

Bod: Heerke Eijberts te Easterein en syn frou Tettie Eelkes.

Keapsom: 105 carg.

Keaper, niaar *as neistlizzer*: **Laes Wybes**.

Taljochting:

- Laes Wybes binne we earder tsjinkommen as noardlike neistlizzer-keaper fan it hoekhûs (sjoch ek hjirnei ûnder 1719 en 1723). Lykwols, hjir wurdt hy yn 1718 as neistlizzer neamd en dat kin neat oars betsjutte as dat hy doe eigener wie fan it trêdde hûs westlik op it Hiem (wêroer mear yn in folgjende bydrage oer it Hiem).
- Ut dizze akte blykt dat de grûnpacht oan de pastorije betelle wurde moast, wat wize kin op hier fan in stik 'hovinge' eastlik fan de Steech (dy't fan noard nei súd oer it Hiem rûn). Mar ek kin dy grûnpacht betsjutte dat earder it hiele Hiem ûnder de pastoralia fûl.
- Johannes Hettes fan Wommels tr. gerjocht Hinnaarderadiel 13.5.1722 Doettie Pijters fan Wommels.
- Laas Wybes fersiket Johannes Hettes cum uxore om op 12 maaie 1719 'hun gebruijken huijsenge cum annexis in vrijdom [te] verlaten' (ynv. 5, fol. 138).

1719, 1723: Laes Wybes (Hieminga, nei 1731) wurdt neamd as noardlike neistlizzer fan it hoekhûs op it súdwesten van it Hiem (ynv. 49, fol. 206 en ynv. 50, fol. 14 verso; sjoch de foarige *Klaaikluten*).

Taljochting:

- Dit twadde hûs hat lang yn Hieminga-hannen wêst, grif de reden dat der tusken 1723 en 1762 (folget) gjin akten fan fûn binne.

1762: ‘Laes Wybes twee huizen’. As yn 1762 de pastoralia verkocht wurde, falle dêrûnder ek de grûnpachten à 6 st. fan twa huzen (wierskynlik keamers) fan Laas Wybes. Dy wie doe al wei, mar wa’t erfgenamt fan hokker hûs of keamer wie, stie yn 1762 mooglik noch net fêst (folget).

1765: It hûs fan ‘Jan en Romke Lases’ (Grêfregister Wommels, 1765).

Omskriuwing: Rige 10 hat tolve grêven, wêrfan de nûmers 4, 5 en 6 heare by it hûs ‘‘t welk aange-tekent staat met no. 103 waar van eigenaars zijn Jan en Romke Lases [Hieminga]’.

Eigeners: **Jan en Romcke Lases (Hieminga)**.

Taljochting:

- Jan Lases is in soan út Laas Wybes’ earste houlik mei Pytrick Watzes, wylst Romcke en Taecke soannen binne út Laas Wybes’ twadde houlik mei Trijntje Heerts. Jan Lases, by houlik fan Burgwerd, troude Easterein 24.5.1733 mei Aafke Lieuwes fan Easterein. Hja wennen letter yn û.o. Lollum en Achlum. Romke Lases stiet by syn houlik yn 1749 te boek as ‘Romke Lases Hieminga’. Hy troude doe yn Easterein mei Aafke Sijses Wierda fan Easterein.

1770: In hûs mei twa apart verhierde keamers (ynv. 52, fol. 61).

Omskriuwing: It hûs is beswierre mei it ûnderhâld fan de ‘vaartswal met daar een secreet [hûske]’ en it is oant maaie 1770 verhierd, ien keamer foar 10 carg. it jier oan Gerben Ages en de oare foar 7 carg. it jier oan Baukien Pieters.

Neistlizzers: Westlik de ‘algemene vaart’, noardlik Pieter Tjeerds gebrukende huisinge en dat fan Pieter Annes, eastlik Romke Laases.

Bewenners: Keamer 1. **Gerbens Ages**, keamer 2. **Baukien Pieters**.

Ferkeaper: **Jan Laases**, boer te Achlum.

Keaper: **Sieske (Sietske) Durks**, te Schalsum.

Keapsom: 150 gg. 7 st. of 211 carg.

Taljochting:

- Foar mear as twa keamers sil yn dit hûs, op dizze lokaasje, gjin plak west ha. We meie dêrom oannimme dat Romcke Lases (earder mei-eigener fan dit hûs) yn 1770 eigener wie

fan eastlik in hûs oan’e oare kant Steech en yndied (sjoch de folgjende bydrage).

- Noardlik fine we Pieter Tjeerds (yn 1772 troude mei Tjeerdje Joukes) as brûker mei dêr ek neamd in Pieter Annes. Dy Pieter Tjeerds is belangryk, want troch him witte we hokker akte om 1770 hinne by it tredde hûs westlik op it Hiem heart. Pieter Annes wenne wikseljend yn Kûbaard en Wommels. Yn 1817 gong hy mei syn frou Grietje Reinders nei Harns.
- Gerben Ages wenne hjir net lang mear, want yn 1772 sit hy yn in keamer oan’e westside fan de Terp (wêroer in oare kear). Yn de perioade 1766-1772 binne in Gerben Ages en Aaltje Pieters lidmaten fan de tsjerke fan Wommels. Baukien Pieters hat mooglik troude west my in Nanne Ates.
- Kontrôle: Ek yn akten út 1770 en 1771 oer it hoekhûs wurdt Sytske Durks neamd as eigener fan dit hûs (sjoch de foarige *Klaaikluten*).

1773: Een ‘huisinge en bleekveld’ (ynv. 52, fol. 132).

Omskriuwing: It hûs is beswierre mei it ûnderhâld fan ‘de wal in zoo verre de breete van ’t huis alleen, en ’t stalt met Gerrit Heer[t]s huis tegenwoordig bij Hendrik Jans gebruikt, mandelig gelijk mede de wedersijdse stekagies met de naastlegers mandelig (...) mitsgaders de leggende platen, en losse planken aan ons vercopers toebehorende, maar voor de twee staande ijsers boven de coopsomma moet betalen twee silvere ducats’.

Neistlizzers: Westlik de ‘Bolswarder Trekvaart’, noardlik Gerrit Heerts, eastlik ‘de Straat’ en súdlik Livius Wijngaarden.

Bewenner-hierder: **Claas Pijtters cum soc.** en mei-hierder (foar NN?) **de diakonije fan Wommels**, elk foar 11 carg. it jier.

Eigener: Foarhinne **Sytske Durks**, no har broers.

Ferkeapers: **Jisse Durks** te Rien, **Hessel en Ype Durks** te Wommels, **Sjoerd Durks** ‘lands charger op [Satzum?]’ elk foar 1/5 part en **de earmfâdij en diaconije fan Frentsjer** foar it resterende 1/5 part

Keaper: **Jant Sents**, mr. molenaar en **Albertie Piers**, man en frou te Wommels.

Keapsom: 220 goudgûne en twa ‘silvere ducats’.

Taljochting:

- De ferkeapers binne broers fan Sytske Durks en grif har erfgenamten. Dêrneist spilet kenlik in skuld oan earmfâden fan Frenstjer. Yn 1766 binne Hessel Durks en Lijsbeth Clases, man en frou te Wommels, 150 carg. skuldich oan Sijtske Durks te Skalsum en ûnder dy skuld falle dan ek 33 carg. ‘herkomstig wegens scheidingen van ons olders boedel’ (ynv. 67, fol. 219). De âlden fan Sytske Durks en har broers binne Durk Hessels fan Wommels, dêr ‘extra ordinari adsisent’ en Ockje Yskes/Jisses fan (Lytsewierrum?).
- Foar it earst yn dizze ieu wurdt hjir in súdlike neistlizzer neamd. Dat is Livius Wijngaarden en dy wie sûnder mis de eigener-bewenner fan it hoekhûs op it súdwesten fan it Hiem (sjoch de foarige *Klaaikluten*).
- Molenaar Jans Sents en Albertie Piers ferkochten op’e selde dei (21.4.1773) yn Wommels harren ‘rog en weitmolen (...) beneffens huisinge en groote hoovinge cum annexis’ oan’e oare kant Trekfeart.

1775: Een ‘huis en bleekveld’ (ynv. 52, fol. 183). Omskriuwing: Beswierre mei it ûnderhâld fan ‘de vaartswal, voor zoverre de breedte van de vercopte huisinge alleen en t stalt beneffens de Steeg met het huis van Gerrit Heerts tegenwoordig bij den executeur Jan [Johannes] Cuperus cum uxore wordende gebruikt, gelijk mede de stekagis aan [hijr ûntbrekt yn de akte in wurd of passaasje] wedyrsijds met de naastlegers het onderhoud mandelig’.

Neistlizzers: Westlik de ‘Bolswarder Trekvaart’, noardlik Gerrit Heerts, eastlik ‘de gemene Straat’ en súdlik Livius Wijngaarden.

Bewenners: **Claas Pijtters cum uxore** en **Pijtter Tjeers (Tjeerds) cum uxore** as hierders à 23 carg.

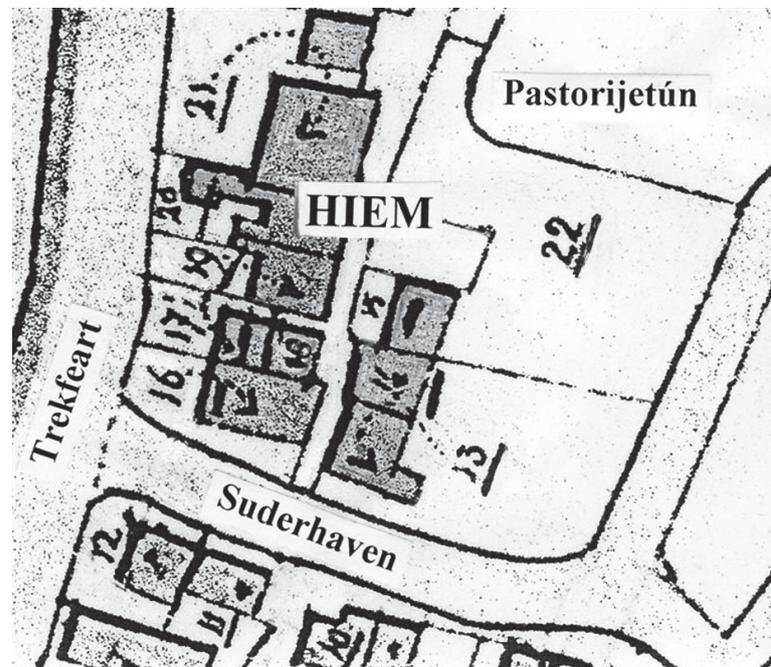
Ferkeaper: **Jan Sints en Albertie Piers**, man en frou yn ‘de Knijppe’.

Keaper: **Minne Pijtters**.

Keapsom: 300 carg. en twa gouden dukatons.

Taljochting:

- Mei eastlik de ‘gemene Straat’ (d.i. de grutte Steeg dy’t fan noard nei súd oer it Hiem rûn) sil mei de ‘Steeg met het huis van Gerrit Heerts’ hjirboppe bedoeld wurde it dwerssteechje dat – op de kadasterkaart fan 1832 – westlik, tusken en twadde en tredde hûs troch, nei de Trekfeart ta rûn (sjoch it kaartsje).
- Livius Wijngaarden binne we earder al tsjinkommen as eigener fan it earste hûs, it hoekhûs en Gerrit Heerts (Hiemstra) as noardlike neistlizzer.
- Oangeande de hierders: In Claas Pijtters fan Wommels tr. Wo 14.2.1751 Hauk Jans, ek fan Wommels; in Pytter Tjeerds (Kingma, fan Itens?) is yn 1772 mei Tjeerdje Joukes lidmaat fan de tsjerklike gemeente Wommels-Hydaard.
- Jan Sint en Albertie Piers gongen fan Wommels earst nei Ljouwert.
- Minne Pijtters wie ‘adsisent bij de weledele Gerechte van Hennaarderadeel’.

It Hiem op de kadasterkaart fan 1832, mei it bewuste steechje tusken de nûmers 17-18 en 19.

1777: Minne Pieters wurdt neamd as noardlike neistlizzer fan it hoekhûs (ynv. 52, fol. 231; sjoch ek ynv. 69, fol. 129).

1784: Een ‘huisinge en bleekveld’ (ynv. 53, fol. 113).

Omskriuwing: De keap is ynklusyf de ‘losse planken en borden den vercooper toebehorende’. It hûs is beswierre jierliks mei 3 st. grûnpacht oan sekr. H.W. Wiarda te Boalsert en mei it ûnderhâld ‘van de wal voor zoverre de breete van ’t huis en zoo verre ’t stalt mandelig nevens de Steeg met ’t huis bij Reinder Hendriks wordende bewoont, de Steeg voor de helfte, moetende de andere helfte der Steeg door de eigenaars der huizen bij Gerrit Heerts en Thiede Joukes wordende gebruikt onderhouden voor welk onderhoud dezelve den vrije doorgang door de gedagte Steeg genieten, de wedersijdse stekagies mandelig met de wedersijdse naastlegers’.

Neistlizzers: Westlik de ‘Bolswarder Vaart’, noardlik en eastlik Gerrit Heerts, súdlik Tjipke Jans. Bewenners-hierders: **Frans Sakes cum uxore en Douwe Hessels cum uxore**, foar 24 carg. it jier. Ferkeaper: **Minne Pijtters**.

Keapers: **Pieter Saakes en Joukjen Clases**, man en frou ûnder Wommels.

Keapsom: 172 gg. en 7 st., mei noch twa ‘silvere ducats voor de staande ijsers’.

Taljochting:

- Tjipke/Tjepke Jans binne we earder al as eigener fan it hûs op’e súdwesthoeke fan it Hiem tsjinkommen (sjoch foarige *Klaaikluten*; Miedema 2008b).
- Foar dit hûs moast oarspronklik grûnpacht betelle wurde oan de pastorije. Yn 1762 binne de pastoralia ferkocht, ynklusyf de grûnpachten fan huzen yn Wommels. It sjocht der nei út dat dy grûnpachten oankocht binne troch sekr. Hans Willem Wiarda fan Wûnseradiel, wjend te Boalsert.
- Bewenner Frans Sakes fan Wommels tr. Wo. 22.4.1759 Pijtje Jetses fan Lytsewierrum en bewenner Douwe Hessel fan Wommels tr. Wo. 14.4.1782 Lutske Ernst fan Weidum (1782=1772?: hja dogge belidenis yn 1773).
- By ferkeap is Minne Pijtters ‘charger bij de

mole te Ferwert’, mar yn 1785 komt hy werom nei Wommels. Yn 1789 set hy ôf nei Ljouwert.

- Eigener Pieter Saakes wie bakker yn it Noard. Hy kaam fan Snits, wêr’t hy op 20.5.1770 troude mei Joukien Clases, ek fan dêr. Hja kamen yn 1772 nei Wommels.

1789: Een ‘huis en bleekveld’ (inv. 53, fol. 196 verso).

Omskriuwing: It hûs is beswierre mei 3 st. grûnpacht, oan sekr. Wiarda, en mei it ûnderhâld fan ‘de wal voor zoverre de breete van ’t huis strekt en zoo verre ’t stalt mandelig nevens de Steen [= Steeg] met het huis van Gerrit Heerts, de Steeg voor de helfte, moetende de andere helfte der Steeg door de huisinge van Gerrit Heerts onderhouden worden waarvoor die de vrije doorgang genieten door de Steeg, zijnde de wedersijtsse stekagie mandelig met de wederzijdse naastlegers, verders met het onderhoud van Straat, stekagie, wal, stalt...’etc.. It hûs wurdt hierd troch de keapers cum soc. foar 14 gûne it jier ‘van ijder en agt en twintig cargl van beide’; ik nim oan dat ‘yder’ en ‘beide’ hjir op de twa foarhinne aparte keamers slacht.

Neistlizzers: Westlik de Bolswarder Vaart’, noardlik Gerrit Heerts, eastlik ‘de Straat’ en súdlik Tjepke Jans.

Bewenner: **De keaper** cum soc.

Keaper: **Jacob Durks Schuiteboer** te Wommels.

Ferkeaper: **Joukien Clases wed. Pieter Sakes**.

Keapsom: 125 gg. en 7 st.

Taljochting:

- Jacob Durks hat hjir sa’t it liket as tanamme ‘Schuiteboer’ (de S- yn de akte is in haadletter). Ik tink lykwols dat hij schipper wie en letter Bouma hiette. Yn 1778 trout Jacobs Dirks fan Lytsewierrum (mar berne yn Easterein) mei Klaaske Eeltjes fan Easterein (mar berne yn Wommels) en yn 1788 geane hja nei Wommels. Dêr stjêrt op 8.2.1829 yn hûs no. 13 Jacob Dirks Bouma, rintnier, âld 84 jier, widner fan Klaaske Eeltjes Bijlsma (stoarn yn 1823).

1832: It twadde hûs fanôf de Suderhaven, yn de 17e en 18e ieu gauris brûkt as twa of mear apart bewenne keamers, soe oerien komme kinne mei de nûmers 17 en 18 op de kadasterkaart fan 1832 (1822/1823; sjoch Van der Vaart en Talsma 1994) mei dan as eigener de diakonije fan Wommels.

Hûs en hiem

We witte no dat it hûs fan Jan en Romke Lases Hieminga, yn dit stik it twadde hûs fanôf de Suderhaven, yn it reëlkohier fan 1765 nûmer 103 hie. De boarne is hjir it grêfregister fan 1765, mar yn dat register stiet mear. Wylst Hieke Lases dêryn neamd wurdt – d.i. har man út namme fan de frou (Jochum Jans nom: uxore) – as eigener fan nûmer 102, stiet noch in oar nûmer (102?) ek op har namme (wêr Jochum Jans nom: uxore). Dêr komt by dat Romke Lases grêven hie by kenlik noch in oar hûs, mar spitigernoch is it nûmer fan dat hûs op de microfiche fan de akte weifallen.

Yntusken is bekend dat yn it reëlkohier fan 1765 by it twadde hûs op'e westside nûmer 103 hearde. Mar hokker nûmer hie dan it hoekhûs? Wie dat nr. 101? en hie it tredde hûs dan nr. 102? Mar as dat sa wie (of oarsom), wêrom dan dy foalchoarder? Of wie it hoekhûs út it earste part fan de 18e ieu miskyn it twadde hûs op de kadasterkaart fan in ieu letter? Der bliuwe hjir fragen lizzen foar fierder ûndersyk, mar it giet der yntusken op lykjen dat de Hieminga's eigener west binne fan ek noch in hûs op de eastside fan it Hiem, wêroer mear yn de folgjende bydrage.

Ferwizingen:

Billet van Verkopinge

1762 Billet van Verkopinge der Pastorie Vastigheden Van den Dorpe Wommels 1762 (argyf H.W. Kuipers).

Bokma, A. en H.W. Kuipers

1985 *Wommels by âlds; in kuier troch de tiid*. Easterein: Van der Eems

Grêfregister Wommels

1765 'Register der kelders en grafsteden zoo in de kerk als op het kerkhof van den dorp Wommels opgesteld in den jare 1765' (CBG Den Haag, microfiches FAF).

Kuipers, H.W. en J.E. Valkema

1983 *De Boalserter trekdyk*. Easterein: Van der Eems.

Miedema, Jelle

2008a 'Op it Wommelser Ald Hiem; It hûs op'e súdeasthoeke (1714-1832)'. Klaaikluten 2008/1:3-9.

2008b 'Op it Wommelser Ald Hiem (II); It hûs op'e súdwesthoeke (1674-1832)'. *Klaaikluten* 2008/1:16-23.

Vaart, J.H.P. van der en S. Talsma

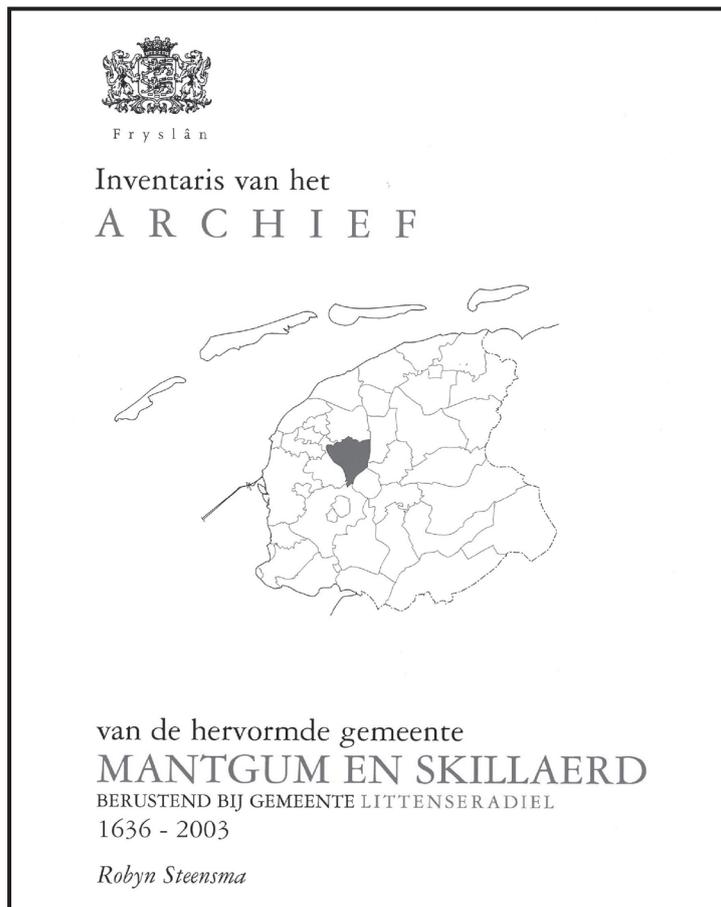
1994 *Kadastrale atlas fan Fryslân 1832; Diel 8, Hinnaarderadiel*. Ljouwert: Fryske Akademy.

Nieuws van het gemeentearchief

Gedeponeerde archieven

Gert Muizer

In het burgerjaarverslag van 2007 is aandacht besteed aan het archief van de gemeente Littenseradiel. Daarin wordt kort beschreven wat er zo allemaal bij ons in de archiefbewaarplaats ligt. Natuurlijk is het grootste gedeelte van de 800 strekkende meter papier die in de kelder liggen opgeslagen gemeentelijk geproduceerd. Een klein gedeelte is echter waardevol materiaal dat van buiten de gemeentelijke organisatie komt. Deze archieven vatten we samen onder het begrip "gedeponeerde archieven".

We hebben daardoor de beschikking over de archieven en archiefjes van onder andere het Regenbogenleen, het Iepenloftspul te Jorwert, De Igge, De Poarte Fan Bears, Het Rely Jorritsma fonds, de Christelijke vrouwenvereniging "Wees een Zegen", de begrafenisvereniging "de Laatste Eer" uit Kubaard en de gereformeerde kerk te Boazum.

Verder konden we het afgelopen jaar de archieven van de hervormde gemeente Mantgum en Skillaerd uit de periode 1636-2003, het archief van de Kaatsvereniging Wommels (Freule)

1903-2005, het archief van de Stichting Vluchtelingenwerk 1988-2006 én het archief van de voormalige vrouwenraad Baarderadeel 1951-2006 verwelkomen.

De omvang is daarbij zeer verschillend. In het geval van de hervormde gemeente Mantgum en Skillaerd gaat het om maar liefst 10 strekkende meter (!) maar de vrouwenraad leverde slechts één archiefdoos aan. De omvang zegt daarbij trouwens absoluut niets over de inhoudelijke kwaliteit.

De meeste gedeponeerde archieven worden ingeleverd met een verplichte inventaris of zo u wilt een inhoudsopgave van een tot twee pagina's. Het archief van de hervormde gemeente Mantgum en Skillaerd heeft daarentegen een volledige beschrijvende inventaris die als nummer 19, deel 4 is opgenomen in de standaardserie gemeentelijke archiefinventarissen. Dat de maker van de inventaris (de heer R. Steensma) werkzaam is bij de provinciale archiefinspectie heeft hier waarschijnlijk wel iets mee te maken.

Uit de inleiding kunnen we een aantal interessante en leuke "weetjes" halen. Zo zijn deze archieven in grote wanorde aangetroffen in de kerkkluis maar ook achter het orgel (!) van de kerk te Mantgum. Verder is vooral op grond van een sterke sigarengleur van enkele onderdelen van (met name kerkenraad-) archieven aan te tonen dat de archieven niet altijd één blok hebben gevormd. Tsja, het lijkt wel een soort CSI Mantgum. Bij de inventarisatie is alles verpakt in zuurvrije dozen en omslagen. Hierbij is maar liefst een kilo aan roestige nietjes en andere ijzerwaren uit de archiefbescheiden verwijderd. Er is geen ongedierte aangetroffen, maar in de loop der tijd zijn er wel enkele stukken "aangevrotten" (ja, het staat er echt) door beestjes. Ongebruikelijk onderdeel van dit archief is een verzameling glazen grammofonplaten met geluidsopnames van de Mantgummer kerkklokken uit 1943, de tijd dat er grote kans bestond dat de kerkklokken zouden worden weggehaald door de bezetter.

De volledige inventaris is binnenkort op te vragen via de site van de gemeentelijke archieven www.friesachiefnet.nl maar een papieren exemplaar is voor € 10 ook op het gemeentearchief te krijgen.

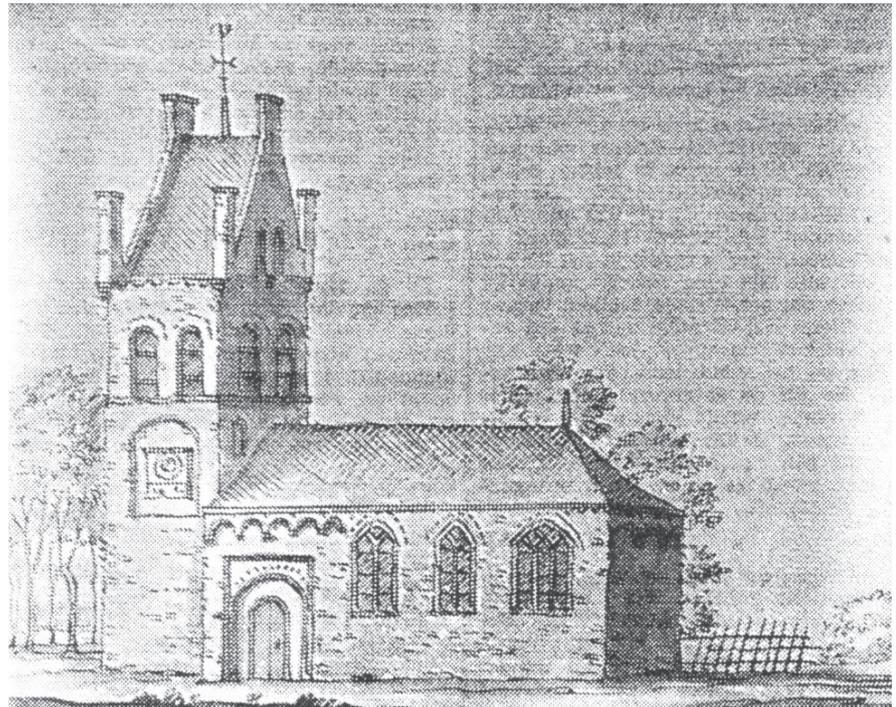
Het is dus zeer wel mogelijk voor "particulieren" om hun archieven in de gemeentelijke kelder te plaatsen. Met particulieren bedoel ik dan verenigingen of instellingen van diverse pluimage zoals bovenstaand zijn beschreven. Gelet op veiligheid: brand, overstroming, aantasting door vocht, schimmels of ongedierte of diefstal is daarbij de archiefkelder te prefereren boven de gebruikelijke bananendozen die op een privézolder staan. Plaatsing is altijd gratis, m  r: het is niet de bedoeling deze archieven ongesorteerd, onbeschreven en onverzorgd "over de schutting" bij ons neer te gooien. Voor een dergelijke plaatsing hebben we een paar eenvoudige regels. Zo heeft de archiefkelder geen onuitputtelijke ruimte ter beschikking. Een metertje of 10, nou vooruit 20 is wel te doen maar meer kan wel een probleem zijn. Verder is een inhoudopgave of inventaris verplicht en wordt er een akte van overbrenging gemaakt. Dit laatste lijkt wat formeel maar hierin wordt de eigendomsverhouding (gift of bruikleen) en de mate van openbaarheid vastgelegd. Last but not least moeten de archiefbescheiden vrij zijn van plastic, nietjes en elastiekjes en zijn verpakt in zuurvrij materiaal. Als het daarbij om niet al te grote hoeveelheden gaat is dit gratis aan te leveren door het gemeentearchief.

Nog even ter illustratie: op het moment dat ik dit verhaal schrijf komt de heer Wierenga uit Baard langs met het archief van de vereniging kleuterschool Baard, Oosterlittens, Huins en Lions 1954-1994. Twee archiefdozen, klein maar o zo fijn!

Hinnaard: tsjerke en tsjerkelân fan 1250 oant no

Philippus Breuker

*Wa't it stille dykje oer Hinnaard
lâns giet, moat it treffe dat der sa-
mar ynienen mei in pear huzen der-
omhinne in kreas tsjerkhof mei in
klokhûs tsjin de dyk oan leit. Men
ferwachtet soks net midden tusken
de pleatsen en de greiden. Sa gong
it my as jonge man fan amper
tweintich teminsten doe't ik as
haad fan de iepenbiere skoalle yn
Itens yn de wykeinen dat dykje lâns
reizge, hinne en werom nei it âlder-
lik hûs, en sa giet it my noch, no't
wy der inkeld nochris foar ús ple-
sier lâns fytsje. By de ferwûndering
foeget him noch it eigene, want it
doarpke is ek in bytsje mines. Ik hie
bern derwei op skoalle en ik koe de
âlden en de beide riedsleden dy't
my mei beneamd hienen. Hellinga,
de saaklike liberale boer, dy't my
nei de foarkeamer meinaam doe't
ik by him oankaam om my foar te
stellen en my goed hifke op myn
frijsinnigens, en de tagonklike
Bootsma fan de CHU, dy't achter
yn it lân wie, wêr't no de fûgelhutte
sawat is, en dêr't ik him opsocht.
It jout my dan ek in gefoel fan fol-
dwaning om no nei hast fyftich jier
nochris oer dat tsjerkhôf mei syn
klokhûs te skriuwen¹.*

Tsjerke en toer fan Hinnaard neffens in tekening fan Stellingwerf út 1722.

De tsjerke

Dat tsjerkhôf is der fansels net samar kommen. Sa'n hôf is op himsels foar sa'n lyts plakje al bysûnder, mar noch mear is it bysûnder dat it der noch altyd is nei al dy ieuwen fan ôftake-ling en ferfal. It is oerbleaun út de tiid fan de Midsieuwen, doe't der noch in tsjerke op stie en it doarpke in eigen pastoar en in skoalmaster hie. Grutter as no wie it doe net, dat der waard doe mear by it doarp opset as letter. Dat kaam grif omdat der doe noch in adellike famylje wenne. Rûnom op

¹ As net oars opjûn wurdt, komme de gegevens út in boek mei de saneamde Geestelijke goederen fan 1580 oant 1602 yn it gemeente-argyf fan Littenseradiel, en út de tsjerkfâdijrekenboeken fan Hinnaard. In part dêrfan is noch yn Hinnaard sels (it 'Kerke Boek tot Hennaard', dat rint fan 1775 oant 1826 (út knipt binne de bledsiden fan oktober 1795 oant septimber 1799) en it rekkenboek fan 1869 oant 1976), in oar part yn it gemeente-argyf fan Littenseradiel (KV 10, 1736-1796, KV 11, 1795-1863 en KV 12, 1864-1868). Ik tankje frou Van der Brug fan Iens/Hinnaard foar it lienen fan de tsjerkeboeken en Sytse ten Hoeve foar syn help, yn it bysûnder by de datearring fan it gebou, sa't Stellingwerf dat yn 1722 ôfbylde hat.

de klaai wêr't mar sa'n foarname adellike famylje wenne, waard in tsjerkje boud en foarme him in mienskip dêromhinne. As it even koe, skaten de úthoeken har fan de grutte plakken ôf. De pleatslike adel hie dan syn eigen gerjochtichheid dêr't er dwaan koe wat by syn stân paste. Dêrta wie it stichtsjen fan in eigen tsjerke it earste wat der barre moast. Der waard op de eigen grûn in tsjerkje boud en út dat eigen lân waard in pleats foar tsjerke en pastoar ôfskaat.

It fijne wit men der net altyd fan, de boarnen litte jin yn de steek, en it sil faak wol sa west hawwe dat ek oaren út de mienskip om sa'n nije tsjerke hinne wat ôfstienen foar lân foar de tsjerke. Sa liket it yn alle gefallen yn Hinnaard west te hawwen, want de pastorypleats lei as in gewoane pleats mei alle lân om it gebou hinne by elkoar, en dat moat dus wol troch ien allinnich skonken wêze, mar it tsjerkelân lei hjir en dêr, ferspraot oer in oantal pleatsen. Sa is it teminsten yn 1511, it earste jier dat wy in goed sicht op de ferhâldingen krije omdat der doe in register fan lân mei eigenendom en hier makke is.

Ik tink dat it doarp doe, yn de sechstjinde ieu, wol sawat syn bêste tiid belibbe hat. Troch bediking en bemealling waard der fuort neitiid in soad leechlân yn kultuer brocht, wat grutte rykdom foar de boeren meibrocht en de adel wenne boppedat doe ek noch op it doarp, al wie dy net mear allinnich baas lykas yn de trettjinde ieu, doe't de tsjerke stichte wêze moat. Wa't de stichter fan de Hinnaarder tsjerke is, is min te sizzen, omdat der fanâlds twa adellike besittings wienen, Sibranda en Sassinga. It soe wêze kinne dat om 1300 hinne allinnich Sibranda adellik wie en dat Sassinga dêr in lettere ôfspitsing fan is. Mar dat is mar gissen. Yn de fjirtjinde ieu hie (of krige) it kleaster Lidlum gâns lân yn Hinnaard. Der wurdt yn de kronyk fan it kleaster ek sein dat it op Saxlahûs

leit, wat mooglik Sassinga west hat². Dat soe betsjutte dat Sassinga doe ek al machtich west hat, wat it yn alle gefallen om 1500 hinne is. Sassinga is dan it iennichste stee yn Hinnaard dêr't noch adel op wennet.

Hoe't tsjerke en toer derút sjoen hawwe is bekend fan in tekening fan Stellingwerf út 1722. It ûnderstik fan de toer en foarsafer't dy letter net feroare is ek de tsjerke (dy't in rjochtsletten koar hie) wienen dúdlik romaansk en noch wol trettjinde-ieusk. Dy datearring strykt mei klok en plak. Dat plak liket my nammentlik gjin terp, mar in ferhege stee. Grut is it net. Sokke steeën binne út de lettere Midsieuwen. It sil makke wêze doe't de tsjerke stichte waard. De klok, dy't navenant hiel âld is, wurdt troch guodden noch foar trettjinde-ieusk, troch oaren foar fjirtjinde-ieusk holden³. Trettjinde-ieusk kin ek de namme fan de patroan, Sint Bonifatius,⁴ wêze, grif in jonge patroan.⁵ Âld liket it terrein dus net, sa âld net as dat yn Itens bygelyks, dêr't de tsjerke wol dúdlik op in terp stiet. Dat bringt ús op de fraach wêr't Hinnaard fan ôfsplitst is. It soe dus Itens wêze kinne, mar it is fansels ek mooglik dat it gea fan Hinnaard noch lang by Easterein heard hat, lykas Itens mooglik ek wol, want Easterein is ûnmiskenber it âlde sintrum yn dizze omkriten. It hat ek mar in lyts tsjerkje west, sa't te sjen is op de tekening fan Stellingwerf út 1722.

Oare parten fan de tsjerke binne yn 1722 dúdlik sechstjinde-ieusk. Dan giet it om it boppestik fan de toer, dat mei syn pinakels renêssânsistysk is. Yn dy sechstjinde ieu wie it âlde Hinnaarder geslacht fan de Sassinga's noch machtich. It wienen doe Roorda's, mei't om 1550 hinne Ruurd van Roorda fan Kûbaard yn it geslacht yntroud wie. Der lizze in oantal stiennen en fragminten fan Roorda's en har erfgenamten op it tsjerkhôf. In lytsere grêfstien is net mear te lêzen, dat soe de

² D.A. Wumkes, *Sibrandus Leo's Abtenlevens der Friesche kloosters Mariëngaard en Lidlum* (1929) 54 en 56. Sjoch no ek H.Th. Lambooi, *Sibrandus Leo en zijn abtenkronieken van de Friese Premonstratenzer kloosters Lidlum en Mariëngaard* (2008), dat ik noch net rieplachtsje koe.

³ H.J. van Nieuwenhoven hâldt it yn syn *Klokkenvordering 1942-1943* (1996) 168 op de trettjinde ieu mei in fraachteken, de firma Hans Lachenmeyer út Nördlingen neamt him yn 1993 fjirtjinde-ieusk (neffens in kopy fan in offerte yn de dokumintaasje yn it klokhûs.)

⁴ De namme is oerlevere út 1595 (D.J. van der Meer, *Boerderijenboek Hennaarderadeel 1511-1698* (2004) 5.)

⁵ Ingwier, Koarnwert en Ter Idzard hawwe Bonifatius ek as patroan.

⁶ Fan de stien fan Jarich van Grovestins, grytman fan Himmelumer Aldeferd en Nijewâlde, en syn frou Deytsen van Roorda leit der in fragmint. Sy hienen yn 1673 Sassinga út 'e famylje erfd (Van der Meer, *Boerderijenboek*, 4). Oft der ek in stien fan Hans van Roorda west hat, dy't yn 1595 syn testamint makke, wit ik net, likemin as dat der foar him in epitaaf west hat, dat er oan de noardmuorre fan de tsjerke begrade (Van der Meer 5).

De feriene wapens fan Humalda en Roorda yn de tinkstien út 1731.

âldste wêze kinne, mar wol te lêzen is in grutte dekstien út 1601 foar Ruurd Roorda (stoarn yn 1576) en syn frou Doutsen Sassinga (stoarn yn 1585).⁷ De stien fan de bekende stienhouwer Claas Jelles is dus nei har dea makke.⁸ Miskyn is dêrom pas yn 1601 in grêfkelder makke. Dat soe dan wol in demonstraasje fan macht yn it ûnderwilens gereformearde Hinnaard west hawwe kinne, want de Roorda's wienen en bleaunen roomsk. De grêfkelder is yn alle gefallen fan 1772 oant yn 1839 foar it lêst, foar 3 gûne jiers op kosten fan de adellike neiteam (dat wienen Humalda's en letter Eysinga's) skjin en droech holden. De Roorda's hienen ek in hearebank. Dat er der west hat is út 1751 bekend. Hy is dan fan Humalda fan Dronryp.⁹ Dy jonker, F.B. Aebinga

Glins van Humalda wie tsjerkfâd. Roomsk wie dy net mear. Op in noch te neamen tinkstien, makke by in restauraasje fan de tsjerke yn 1731, steane de wapens fan Humalda en Roorda en dan sa as wie it ien, wol in teken dat Humalda de âlde rjochten fan de Roorda/Sassinga's noch jilde liet. Mei syn dea yn 1755 kaam der in ein oan de direkte bân fan de Roorda's en har foargongers fan it âlde Sassinga mei de tsjerke. Wol hienen se dêr dus noch har hearebank en har grêfkelder, mar dy waarden net mear brûkt. Sûnt wienen allinnich noch boeren tsjerkfâd, ûnder wa ek meast de Boschma's (neamd nei it bosk by Sassinga) dy't Sassinga hierden. It beteljen fan it ûnderhâld fan de grêfkelder rûn meast ek fia har.

Om 1580 hinne wienen de Roorda's noch wol machtich, want se foarmen mei har grut besit oan lân fansels noch wol it hert fan it doarp, mar se bleaunen dus roomsk en kearden har fan de tsjerke ôf. De tsjerke waard yn 1581 foar 4 goudgûne en 12 stoeren skjinmakke, sa't it hjit, wat betsjut dat alles wat roomsk wie, derút helle waard. Yn 1593 waarden guon finsters foar in part tichtmitsele. Der is dan in post: 'Gerrijt glasemaker voor t'repareeren kerk glazen en int pastorije huijs, nieuwe percken t'maken en sommige glaesen onder toe te metselen 3 gg. 26 st. ; 6 st. voor zijn kost, voor zijn arbeid en opperen 6 1/2 st.' It sille guodden oan de kâlde noardkant west hawwe. Grutte herstellingen hawwe der mooglik yn 1643 west, want doe joegen Deputearre Steaten yn opdracht fan it provinsjale Hof oan de tsjerkfâden en yngesetenen 25 gûne foar it meitsjen fan in nij (brânskildere) glês. It wie regel dat de provinsje by ferbou sa'n glês skonk.¹⁰ It soe wol wêze kinne dat de tsjerke doe tusken tsjerke-yngong en achtermuorre fan it koar syn gedaante krigen hat sa't dy op de tekening fan Stellingwerf út 1722 oerlevere is. In oargel hat der nea west.

Doe yn 1643 moat it dus noch in fleurige boel mei de tsjerkesaken west hawwe. Dat soe net lang

⁷ Cf. Hessel de Walle, *Friezen uit vroeger eeuwen. Opschriften uit Friesland*, 1280-1811, 413.

⁸ Sjoen de relaasje fan Sassinga mei it kleaster Lidlum (sjoch hjirfoar) binne eardere Sassinga's mooglik yn dat kleaster begroeven. Sa gong it teminsten mei de Jongama's fan Boazum, dy't yn it kleaster Thabor by Turns begroeven waarden.

⁹ G.A. Wumkes, *Stads- en Dorpskroniek van Friesland (1700-1800)* I (Leeuwarden 1930) 122. Mooglik giet Wumkes werom op in berjocht yn de *Boekzaal der geleerde wereld*. Dat soe neisjoen wurde moatte.

¹⁰ Archief Staten van Friesland Rekenkamer 56e (âld nûmer), Tresoar. Freonlike meideieling fan Sytse ten Hoeve, dy't oer glêzen skreaun hat yn de publikaasjebân fan Alde Fryske tsjerken 1973, 121-144 (Geschilderde glazen in Friese kerken, in het bijzonder uit de 18de eeuw).

mear sa bliuwe. Dat sil ek kommen wêze omdat de tiden nei 1650 rûnom hurd efterút gongen.

It lân

In tsjerke bestie fanâlds fan lânbesit. Haadlike omslaggen wienen der op in inkeld ynsidinteele gefal soms, foar de tweintichste ieu net.¹¹ Dat hat oer it algemien hiel lang kinnen, mar yn Hinnaard wie it besit te lyts om alles yn stân te hâlden. En fan it besit moast it yn Hinnaard komme. Kollektarre waard der net folle, omdat der net folle preke waard, wat mooglik navenant hege kosten foar de diakony ta gefolch hân hat, en sa lyts as it doarp wie, wienen der ek nochris in soad mennisten. Om it midden fan de njoggentjinde ieu hinne binne sa'n tritich fan de hûndert ynwenners doopsgesind. Sy moatte fan it begjin ôf oan, dat is sûnt it midden fan de sechstjinde ieu, hjir frij sterk west hawwe, want tenearsten hawwe se in fermanje yn it doarp hân. Letter kaam dy op Kromwâl.¹² Sa moast earst besunige wurde op in eigen foargonger, doe waard it lân oan jild makke, dêrnei de skoalle opdoekt en ta beslút waarden tsjerke en toer ôfbrutsen.

Hinnaard is net it iennichste lytse doarp op de klaai yn dizze omkriten dêr't it sa gongen is (tink oan Hartwert en Ingwier (dat sels gjin tsjerkhôf mear hat) en oan Tsjalhuzum en Skillaard, dêr't lykwols de toer stean bleau), mar der binne ek like lytse plakjes, lykas Hûns, Leons, Britswert, Iens, Turns, Hidaard en Longerhou, dêr't yn alle gefallen de tsjerke noch beholden is. Dy doarpen holden yn alle gefallen oant yn de tweintichste ieu har eigen tsjerkfâdij, sa't dat mei Hinnaard ek it gefal west hast (yn 1998 is de tsjerkfâdij opdoekt en opgongen yn dy fan Itens).¹³ Oan it selsstannich bliuwen kin him de delgong dus net lein hawwe. It ferskil moat dan hast der wol yn sitte dat der sa'n bytsje tsjerkelân yn Hinnaard wie. Bûten de pastorypleats wie dat mar goed tweintich pûnsmiet.

De patroan fan Hinnaard, dat is de tsjerke as sadanich, hie yn 1511 (it earste jier dêr't wy datoangeande wat oer witte) mar lân yn trije pleatsen en dat wie yn 1543 ek sa. Folle wie it mei elkoar net. Yn 1543 gong it om seis, twa en alve pûnsmiet. Dy alve waarden brûkt by Sassinga. Grif hawwe de Roorda's of har foargongers se ea oan de tsjerke skonken, want fuort mei de Herfoarming wegeren

Hinnaard en omkriten neffens de kaart Eekhoff (1851).

¹¹ Sytse ten Hoeve, Friesland kerkenland, *Fryslân* 2008 nr. 2, 6.

¹² A. J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, deel V (1844) blz. 445-446.

¹³ Freonlike meidieling fan Sytse ten Hoeve.

se der noch langer hier foar te beteljen. Dat hat der grif mei te meitsjen dat se roomsk bleaunen. Der moast in proses oan te pas komme om se dêr yn 1599 ta te twingen. Fan dy trije pleatsen soenen nei 1589 mar twa oerbliuwe, ien mei dy alve pûnsmiet en in oaren mei tsieneninheal pûnsmiet. Doe't yn de Frânske tiid stichtingen (saneamde corpora) in sande part fan har besit oan de steat betelje moasten, waarden se foar mei elkoar kra-poan 1800 gûne ferkocht.

Wat de tsjerke doe neist wat ivige rinten noch oan ynkomsten oer hie, bestie út de hier fan de pastory (dy't letter oantsjut wurdt as skarhûs) en de santjin skarren of kogongen te hea en te gers dy't dêr by hearden. Oant 1580 wie dat de pleats fan de pastoar, mar in dûmny om him op te folgjen koe it net lije, en sa ferhierde de tsjerke it lân yn 1580 yn parten fan resp. 10, 19, 10 en 12 p.m. oan lju dy't oars gjin lân hienen. Se waarden ek hjir skeamele ruters neamd, in oantsjutting dy't jin nij dwaan kin omdat se grif net allegearre earm of behoeftich wienen. It sil noch in term út de tiid west hawwe, doe't alles noch by besit of gebrûk fan lân útgong. In pear jier letter, yn 1585, wienen se mei har seizen. Fiif 'noodruftighe persoanen' hienen doe mei elkoar 32 pûnsmiet en in oaren, dy't ek yn de pastory sels wenne, de oare 19 pûnsmiet. It kompleks lân hjitte Buorfinne. Sokke Buorfinnen út pastorypleatsen wienen der op mear plakken, sa't Obe Postma yn syn *Friesche Kleihoeve* dúdlik makke hat.

Yn 1724 wienen de skarren noch yn trijen ferdiel, respektivelik fan acht, fiif en fjouwer, letter waarden dy fjouwer (dêr't it skarhûs by hearde) noch yn twaën ferdiel, mar yn 1785 kamen se allegearre yn ien hân en dat soe sa bliuwe, oant se yn 1880 wer by mear as ien pleats kamen. It hûs waard noch altyd apart ferhierd, teminsten oant 1844. Dêrnei wurdt it net mear by de skarren neamd. Wol bart de tsjerke dan hier fan in pear huzen, dêr't dit grif ek by hearde. It hûs stie justjes westlik fan de toer, fuort tsjin it tsjerkhôf oan. No stiet der op dat plak in letter noch tige ferboud hûs út de njoggentjinde ieu. Mooglik is it boud op de âlde fûneminten. It is teminsten mar

smel, krekt as it âlde hûs. Op bygeande foto fan it klokhûs is it goed te sjen. It is hûsnûmer 13. Dêr hat it dus grif west dat de pastoar wenne.

De hier fan dy santjin skarren en it skarhûs wie ek al net folle. It bedrach waard yn 1724 fiksearre op 6 goudgûne (fan 28 stoeren) foar in skar en 11 goudgûne foar it hûs. Dat wie yn gewoane gûnen in lytse 160 gûne. Der hie doe spul oer rjocht en eigendom west tusken de tsjerkfâdij en de hierders. Dy hierders wennen allegearre om utens, it sille de erfgenamten fan eardere brûkers west hawwe. Sy brûkten it lân sels net mear, mar ferhierden it oan Hinnaarders. Wat it skeel krekt ynhold, blykt net, mar it sil hjir net oars west hawwe as op de plakken dêr't Postma fan skriuwt: 'Dikwijls krijgen de huurders langzamerhand een zeker meierrecht op het gehuurde land; eerst heet het nog "profijtelijk gebruik" dan "gebruik na oude gewoonte"; later wordt het soms een vaste beklemming.'¹⁴ De saak waard skikt. De skarogenoaten soenen de skarren yn ivichduorjende erfpacht hawwe en it hûs mei hiem en kamp yn ivich gebrûk. Se mochten skarren en hûs sels brûke of ferhiere, mar yn dat gefal foar net langer as trije jier. Woenen se de dy langer oan deselde ferhiere, dan moast tsjerkfâd Humalda (dy't it

It klokhûs fan Hinnaard mei derachter it Hûs dat op it plak fan de (Midsieuske) pastory stiet.

¹⁴ Postma, *De Friesche Kleihoeve* (1934) 120-121.

akkoard sleat) tastimming jaan. By oerdracht fan eigendom moasten se in dûbeld jier hier as geskink jaan.¹⁵

It ferfal

It ferfal koe lang opfongen wurde, mar fuort yn 1580 wie it al dien mei in eigen foargonger. It doarp hat nea in dûmny hân. Mei de Herfoarming hat it earst in skoflang ien dûmny hân mei Itens en Lytsewierrum, letter mei Iens en fan 1650 oant 1843¹⁶ preke de dûmny fan Easterein sechstjin kear jiers tsjin fergoeding yn Hinnaard.¹⁷ Dêrnei gong it in kombinaasje oan mei Itens, al bleau de administraasje noch lang skaat, sa't wy seagen.¹⁸ Nei 1800 sette it ferfal lykwols hurd troch. It is dúdlik dat in tsjerke net fan 160 gûne jiers bestean koe.¹⁹ Doe't it tsjerkelân yn 1796-1797 ien kear ferkocht wie, en der jiers net folle mear as dy 160 gûne binnenkaam, waard earst de skoalle opdoekt. Dy wie yn 1761 noch nij boud.²⁰ De lêste skoalmaster fan Hinnaard hat Dirk Lubbronk west, dy't der yn 1815 mei ophold. De bern gongen sûnt nei de skoalle yn Itens. De skoalmaster dêre krige jiers tritich gûne fan de Hinnaarder tsjerke. It waard dus mei de skoalle krekt sa regele as it altyd mei de dûmny west hie. Nei de skoalle kamen ek toer en tsjerke oan bar om te ferdwinen. Yn 1731 wienen se neffens in bewarre bleaune tinkstien fan Jaen Oenema (no ynmitsele yn de noardlike bûtenmuorre fan it klokhûs) noch repararre. Dy stien siet oarspronklik boppe de tsjerkedoar. Men soe út it opschrift begripe kinne dat Humalda de stien skonken hat, mar dat is net sa, want Oenema barde der yn 1738

jild fan de tsjerke foar, sa't wy noch neame sille. Wol sil it sa west hawwe dat Humalda de Ljouwerter byldhouwer Oenema frege hat. Dat wie in foarnaam byldhouwer. Yn 1747 barde deselde Jaen Oenema foar 54 sechstjintoms Bremer stien ta flierring fan de tsjerke noch 21-12-0. En yn 1785 waard sels noch in nije toer foar de âlde yn it plak set. Master timmerman Douwe Gerbens fan Easterein boude him foar 319 gûne en 12 stoeren, in oare Eastereiner, master smid Teunes Reinders, levere foar 153-6-09 it izerwurk, Rymer Lous (ik mien fan Easterlittens) it hout en semint foar 112-5-12, Cornelis Blok kalk en semint foar 142-2-0, Gerrit Heerts krige foar glêsmetsjen en it opskilderjen fan de wizers en de hoanne mei de 'laevaijer' (dat is de wynwizer op it koarsein) 40-15-0 en Keimpe Hendriks fan Keimptille krige foar 20.000 bêste gele stien 125-0-0. It jild (tûzen gûne) waard liend fan de Eastereiner tsjerkfâd H. Doekles Sjoenstra. Lang hat de toer net stien. Hy waard ôfbrutsen yn 1870. Dêrfoar yn it plak waard foar goed 500 gûne troch Rients Pieters Jongema in klokhûs boud, dat de lêste jierren mei subsydzjes mear as ienkear restaurearre is. Der is in Stichting Behâld Hinnaarder Klokhûs foar oprjochte. In selde soarte klokhûs hawwe ek Greonterp en Hartwert. Dy binne âlder. Op it klokhûs stiet in hoanne mei krolsierwurk op de keningspil derûnder, dy't achttjinde-ieusk oandogge en dêrom noch wol fan 1785 wêze sille. De tsjerke wie al earder ôfbrutsen. Dat is de Hinnaarders swier fallen. It hat lang duorre ear't se dêrta besleaten. Al yn 1839 hienen grytman en assessoare (de lettere wethâlders) floreenplichtigen fan Hinnaard by advertinsje yn de *Leeu-*

¹⁵ Hoe't ien en oar wurke, blykt út in advertinsje yn de *Leeuwarder Courant* fan 4 jannewaris 1783: 'Vijf zesde parten van een schoone Huizinge en Hovinge cum annexis staande en gelegen te Hennaard met de vijf zesde parten van 't Eeuwig duurend gebruik of Erfpact van agt Scharren of Koegangen te Hooy en te Gras in de Buure Fenne aldaar, mits jaarlijks aan de Kerke van Hennaard voor Pact betalende van ieder Schar zes g. gls. en hoedende voor yder schar een Floreen Schattinge, wordende bij Douwe Sybrens cum uxore als huurders gebruikt voor 72 Car. Gulds. over 't geheel in 't Jaar boven de Pact en Floreen, en is Petri en May 1784 vrij van huuringe. Waar op geboden is 775 g. gls 14 strs., als kunnende meer dan 100 Guldens huur doen, in plaats van 72 Gulds.'

¹⁶ Neffens Van der Aa o.w.

¹⁷ Y 1746 protestearre de tsjerkfâdij fan Hinnaard tsjin it beslút fan Deputearre Steaten om de dûmny fan Easterein te koartsjen op wat er yn Hinnaard fertsjinne. It wie ommers in honorarium, gjin diel fan syn oanstelling. Hinnaard wie frij fan Easterein. Sjoch L.J. van Apeldoorn, *De kerkelijke goederen in Friesland I* (1915) 111-113.

¹⁸ Ut in akte fan 5 maaie 1802 blykt hoe't de regeling west hat. Doe sleaten de gemeenten Easterein en Hinnaard in akkoard, 'dat de nieuw beroepen predikant jaarlijks 16 predikbeurten zal waarnemen te Hennaard, van eerste zondag in april om de drie weken tot 9 beurten en de volgende 4 beurten om de zes weken en de laatste op tweede kersdag, tweede paasch en pinkstermaandag.' De dûmny krige sûnt 80 gûne fêst fan Hinnaard. Foar de tiid waard er per preek betelle, fjouwer gûne per kear. Ek doe preke er in kear of sechstjin jiers, soms ek wol in pear minder. Yn 1900 waard de fergoeding ferhege nei 100 gûne jiers.

¹⁹ Fan 1930 oant 1939 droegen de tsjerkfâdijen fan Easterein en Spannum alle jierren elk respektivelik 150 en 100 gûne oan de tsjerkfâdij fan Hinnaard by.

²⁰ It gebou stiet der noch, fuort oan de wei, en deun oan it tsjerkhôf. De ynkomplete muorre-ankers soenen wize kinne op 1759 as bouwjer.

warder Courant oproppe om op 17 augustus yn de tsjerke by elkoar te kommen en te besluten oer it al of net ôfbrekken fan tsjerke en toer. Der waard besletten om se op te knappen, mar yn 1850 wie de tsjerke dochs sa boufallich dat er net mear brûkt wurde koe. Pas tolve jier letter waard er ôfbrutsen. Der sil dus earst noch wol besocht wêze om him op te knappen en te bewarjen. De tsjerkfâdij frege en krige keninklike goedkarring om him ôf te brekken en sa koenen yn septimber 1862 yn in advertinsje yn de *Leeuwarder Courant* belangstellenden oproppe wurde om op 20 septimber op it tsjerkhôf fan Hinnaard te kommen. Dêr soe tsjin kontante betelling publyk ferkocht wurde:

'eene aanzienlijke partij afbraakgoederen, alles afkomstig van de kerk van Hennaard bestaande in: eene groote partij eiken ribben en balken van 10 tot 35 duim kant en p.m. 6 el lengte en van meer onderscheidene lengten, 70 beste 3 ½ duims greenen planken, lang 6 el, een nog zeer goede en gave preekstoel met klankbord,; voorts vele hek en stekpalen, eenige duizenden kleine en groote steen en hetgeen meer te voorschijn zal worden gebracht.'

De grêfstiennen en kelders yn de kerk bleaunen bûten de keap en dêrmei it eigendom fan de respektive eigeners, en de fûnementen mochten net djipper as 50 sm. útgroeven wurde. Yn gjin gefal mocht in grêf roerd wurde. It wurk waard gund oan de heechste bieder, timmerman Pieter van der Heij fan Snits. Mei ôftrek fan notariskosten bleau der 423 gûne fan oer.²¹ Der waard wol sein dat de preekstoel, dy't fan ekenhout wie,²² kocht waard troch de tsjerke fan Easterein, mar as dat al sa west hat, dan is er net opsteld. De Eastereiner preekstoel moat oan de styl te sjen njoggentjinde-iensk wêze²³ en dy fan Hinnaard wie fan 1740. De widdo Sikke Feddes barde foar arbeidslean en materialen 121-0-8 en Jaen Oenema (fan Ljouwert) hie op 30 desimber 1738 foar trije byldsjes op de preekstoel en foar in wapenstien (dat is grif dy út 1731) 'etc.' 37-14-0 krigen.

²¹ Tagong 26, bestandiel 140042, spesifikaasje 98 (1862), Tresoar.

²² Wumkes, *Stads- en dorpskroniek van Friesland I* (1930) 141.

²³ Freonlike meidieling fan Sytse ten Hoeve. Oft yn de Eastereiner tsjerkeboeken wat oer de oanskaf fan de preekstoel dêre te finen is, ha ik net neigongen.

²⁴ *Leeuwarder Courant*, 19 jannewaris 1931.

Tsjerklik libben

Noch in inkeld wurd oer it tsjerklik libben yn Hinnaard. Dêr spile it doarpke gjin swakke partij. Sa't wy seagen wie Hinnaard sûnt it begjin fan de njoggentjinde ieu ien mei Itens. Dat paste net sa goed mear doe't Itens yn de rin fan de njoggentjinde ieu frijsinnich waard. Yn 1888 joech Hinnaard tsien gûne oan de Vrije Universiteit en yn 1907 liet de tsjerkfâdij op de Bargekop ûnder Itens in dûbele arbeiderswent sette, grif mei de bedoeling om dêr ortodokse arbeiders yn te krijen. Yn Itens wie krekt in kristlike skoalle oprjochte (dêr't Hinnaard ek jild oan joech) en dy koe wol bern brûke, mar wat noch swierder telde wie de stimferhâlding yn de tsjerke. Itens wie tige ferdield en de ortodoksen en de frijsinnigen hienen dêr beide sawat likefolle stimmen. Hinnaard wie yn mearderheid rjochtsinnich. Sa koe it betearde dat de stimmen fan Hinnaard makken dat de tsjerkerie en de dûmny ortodoks wienen. Dêr kaam yn 1923 by de tsienjierlikse ferkiezing in ein oan. Oant dan wie it rjocht fan beroppen en beneamen fan in dûmny in saak fan de tsjerkerie en dy wie doe ortodoks, mar no waard mei 76 tsjin 73 stimmen bepaald dat de stingerjochtige lidmaten dat rjocht krigen. Dat betsjutte in oerwinning foar de frijsinnigen.²⁴ Sûnt gong it hurd om hurd tusken de beide rjochtingen. Ik ha der yn 1960 noch wat fan mei makke, sa't yn it begjin al in bytsje útkaam.

Ta beslút

De skiednis fan tsjerke en toer yn Hinnaard is learsum foar ús tiid, no't safolle tsjerkken it ûnderhâld net mear foar elkoar krije kinne en tsjerklike gemeenten ferdwine. Men sjocht deroan hoe't in doarp tsjin alles yn besiket om it gebou te behâlden, is it net om dat gebou sels, dan wol om de oanklaaiing fan it tsjerkhôf. Hinnaard hat dat al ieuwen dien. It boude sels yn 1785 noch in nije toer. Dat der úteinlik, doe't it net oars mear koe, in fiks klokhûs en gjin guodkeaper klokkestoel set waard, lit ek wol sjen hoe't it ferdwinen fan har Midsieusk gebou de Hinnaarders oan it hertongen wêze moat.

Op it Wommelser Ald Hiem (IV); It twadde en tredde hûs op de eastside (ca. 1770-1832)

Jelle Miedema

Ferfolch eastside Hiem. Sintraal steane ek no (i) de proklamaasje-akten en (ii) de prekadastrale tiid.

In twadde hûs op de eastside fan it Hiem

1768: Een 'huisinge en erve' (ynv. 67, fol. 234). Omskriuwing: Ymkjen Hettes Sionstra/Sjonstra fan Easterein, earder troude west mei s. Taeke Lases Hieminga, moat in hûs ôfstean oan Taeke syn broer Romke Lases, dy't dan tekent mei de tanamme 'Hijemiga' (sûnder -n-).

Neistlizzers: Net neamd.

Bewenner: **Jan Hessels**.

Eigeners: **Earder Taeke Lases** en no syn broer **Romcke Lases Hieminga**.

Taljochting:

- Neistlizzers wurde yn 1768 net neamd, mar yn 1770 fine we Jan Lases as westlike neistlizzer van Romcke Lases. It hûs fan Jan Lases bestie út twa keamers en it wol my net oan dat dêr plak wie foar mear. Eastlike neistlizzer Romcke Lases moat dan eastlik fan de (grutte) Steech socht wurde.
- Mooglik giet it hjir om in oar erfdeel as by it twadde hûs op de westside fan it Hiem. Taeke en Romcke, ek noch twalingbroers, binne út it twadde houlik fan harren heit.
- Jan Hessels wie skuonmakker. Hy troude te Wommels op 18.5.1719 mei Lolck Haanties, ek fan Wommels. Sy wurdt dêr yn 1772 neamd as widdo.

1770: In 'huisinge met een bleek' (ynv. 52, fol. 59 verso).

Omskriuwing: Beswierre jierliks mei 12 penn. grûnpacht oan sekretaris Wiarda en fierders mei it ûnderhâld fan 'de halve stalt aan de vaart' en hier oant maaie 1771 à 11 carg.

Neistlizzers: Westlik Jan Lases cum soc., noardlik keaper Gerrit Heerts, eastlik en súdlik eksekuteur Janson en Trientje Ymes.

Bewenner: De **widdo fan Jan Ales**.

Ferkeaper: **Romke Lases**, boer ûnder Easterein.

Keaper: **Gerrit Heerts** (Heerts), 'mr. glasemaker'.

Keapsom: 145 gg.

Taljochting:

- Stikje by bytsje wurdt oannimlik dat we hjir mei hûs nûmer 14 op de kadasterkaart fan 1832 te dwaan ha. Wat plak en tiid oanbelanget komme we dan ek út by eksekuteur Janson en Trijntje Ymes as eastlike neistlizzers (sjoch de foarige *Klaaikluten*). Dy ha dêr as opfolgers sawol Gerrit Heerts (sjoch boppe) as Jan Douwes, de lêste in skoansoan fan boppeneamde Janson. Earder ha ik oannommen dat Gerrit Heerts hjir allinnich in bleek hie, mar dat blykt no oars te lizzen (folget).
- Oer de widdo fan Jan Ales ha ik gjin ynformaasje. In widdo of widner as hierder wiist faak op bewenning fan allinnich in keamer.
- Gerrit Heerts is Gerrit Heerts Hiemstra, mr. ferwer en glêsmakker, kollekteur (yn 1785: ynv. 7, fol. 96), strykjildskriuwer, lâneigener (sjoch it earste blokje) en fierder eigener fan noch twa huzen op it Hiem (wêroer in oare

kear) en it hûs op it suden fan de Keatsebaan (sjoch eardere *Klaaikluten*). Syn heit en pake wienen ek 'glasmaker' en hja binne de foarâlden fan de Hiemstra's dy't ek yn de 20e ieu op it Hiem ferwer wienen en dy't dêr no noch wenje (sjoch it twadde blokje).

Samar in lyntsje Hiemstra – Miedema: Yn 1804 ferkeapje Gerrijt Heerts Hiemstra fan Wommels en Siemen Romkes fan Lytsewierrum sân pûnsmiet lân ûnder Wommels. Dat stik lân is dan oant Petri 1806 yn hier by Marten Ysbrands en dêrnei, neffens in kontrakt fan 5.2.1802, oant Petri 1816 by Jelle Pieters (ynv. 69, fol. 179). Dy Jelle Pieters (Miedema, nei 1811), fan 1791 oant 1836 boer op Fyns yn de Súdhoeke ûnder Wommels, is streekrjocht in foarheit fan de skriuwer.

1781: Gerrit Heerts en Jan Douwes wurde neamd as noardlike neistlizzers fan it hûs-mei-hôf súdeastlik op it Hiem (ynv. 53, fol. 28).

1784: Gerrit Heerts stiet te boek as noardlike én eastlike neistlizzer fan it twadde hûs op de westside fan it Hiem (ynv. 53, fol. 113).

1789: Gerrit Heerts en de widdo fan Johannes Sjoerds wurde neamd as noardlike neistlizzers fan it hûs-mei-hôf súdeastlik op it Hiem (ynv. 53, fol. 191).

1800: Gerrit Heerts cum soc. (mei syn folk) komt foar as noardlike neistlizzer fan it hûs-mei-hôf súdeastlik op it Hiem (ynv. 54, fol. 168/69).

Taljochting:

- Yn 1800 hat Gerrijt Heerts Hiemstra, 'mr. verwer en glasemaker te Wommels', 200 karoligûne tegoed fan Thiede Sjoerds en Ytje Takes, man en frou te Easterein, 'wegens verdiende loonen, glaasmaken, geleverde glaasen en verwestoffen' (ynv. 69, fol. 78). Wêr't Gerrit Heerts en syn frou Maria Migchiels wennen yn Wommels is noch net dúdlik. Hja kinne earst

yn dit hûs wenne ha en letter yn harren hûs op it suden fan de Keatsebaan (sjoch eardere *Klaaikluten*); dêr wennet yn 1832 harren dochter Ymkjen, troud mei skipper Johannes Andries Tiemersma.

Gerrit Heerts Hiemstra, berne Wommels 4.1.1725, tr. 2e 'Maria Migchiels Hanebout' (ynv. 52, fol. 134 verso), dy't ek as 'Hanebuth' te boek stiet. In soan fan Gerrit en Maria is Migchiel Gerrits, berne Wommels 7.2.1762, boer te Easterein, tr. Iens 26.1.1800 mei Antje Aukes (Wiersma, nei 1811) fan Easterein. Hja wennen yn Iens en Easterein, wêr't yn 1802 in soan Auke berne is. Dizze Auke Migchiels wenne mei syn frou Lysbert Oebeles Smeding yn Easterein en Spannum, mar yn 1835 gongen hja nei Wommels wêr't hy yn 1838 stoar yn hûs nûmer 14. Dêrnei wikselje de nammen Migchiel Aukes en Auke Migchiels elkoar regelmjittich ôf en noch hjoed de dei wennet yn Wommels, op it Hiem, in Mi(g)chiel Aukes Hiemstra.

1809a: 'zekere gedeelte van een huisinge en erve met een bleekveld' (ynv. 56, fol. 405).

Omskriuwing: 'zijnde [dit] gedeelte met het andere deel gequoteerd met no. 14, wordende dit verkochte bij de kopers bewoont tot den 12 mei 1810'.

Bewenners: **De Keapers.**

Ferkeapers: **Migchiel, Hijltje en Ymkjen Gerrits Hiemstra**, de lêste mei har man Johannes Andries, allegearre te Wommels.

Keapers: **Willem Lammerts en Mintje Oepkes Vellinga.**

Keapsom: 825 carg.

Taljochting:

- Hûsnûmer 14 klopt hjir mei it nûmer op de kadasterkaart fan 1832 en dat jildt ek foar nûmer 15 hjirnei.
- Yn it rychje bern fan Gerrit Heerts en Maria Migchiels ûntbrekt Apollonia (tr. Wommels 20.2.1803 mei Egbert Gatzes Struiksma).

Mooglik is dat sa, omdat sy earder al jild fan har âlden krigen hie (ynv. 69, fol. 78).

- Oer Migchiel en Hijltje Gerrits, sjoch hjirboppe en hjirnei. Ymkjen Gerrits Hiemstra stoar yn 1859 te Wommels yn hûs nûmer 22, âld 81 jier, as widdo fan Johannes Andries Tiemersma. Hy wie skipper en stoar te Wommels yn 1857, âld 82 jier, yn hûs nûmer 51.
- Willem Lammerts (de Roos, nei 1811), berne yn de Gordyk en stoarn yn Easterlittens (yn 1852, âld 70 jier), wie kûper te Wommels. Hy troude dêr op 17.6.1804 mei Mintje Oepkes Vellinga fan Wommels. Lyk as de namme Hiemstra is ek de namme Vellinga al mear as twa ieuwen ferbûn oan Wommels. Boppedat, ek hjoed de dei wennet dêr noch in Mintsje Vellinga.

It tredde hûs op'e eastside

1809b: In 'huisinge en erve' (ynv. 56, fol. 431). Omskriuwing: It hûs wurdt yn it 'cohier der verponding' as nûmer 15 oanslein op in hier fan 22 gûne, 16 stoer en 1 penning en it is belêste mei 'zelver lusten en lasten, onderhoud van straaten, vaarten, lands[-], districts[-] en dorpslasten'. Ferkeapers: **Hijltje Gerrijts Hiemstra en Klaaske Hettes Olingius**. Keaper: **Douwe Dirks Lubbronk en Ytje Hettes Olingius**. Keapsom: 319 carg. en 15 st.

Taljochting:

- Hijltje Gerrits Hiemstra en syn frou Klaaske Hettes Olingius ha yn 1810 in skuld fan 136 carg. foar 'geleverde verfstoffen en glaswaren' oan Wijbo Bleker te Snits (ynv. 70, fol. 109) en in skuld fan 399 carg. oan de diakonije fan Wommels foar 'van tijd tot tijd ontvangen gelden', mei spesjaal as ûnderpân de 'thans bij ons bewoonde huisinge en hovinge te Wommels ten cohie der verponding gequoteerd op no. 42'. De diakonije draacht de foardering oer op Migchiel Gerrits (Hiemstra, âldere broer fan Hyltje) en Antje Aukes, dan man en frou te Easterein (ynv. 70, fol. 117). Yn 1822 stiet Hijltje Gerrits Hiemstra, âld 40 jier, te boek

as 'verwersknegt' en by syn dea yn 1841 as 'verwer'.

- Yn 1809 ferkeapje Douwe Dirks Lubbronk en Ytje Hettes Olingius harren hûs, herberch mei stalling, tún en in stikje grûn. Ien en oar lei noardlik fan it Hiem oan de 'Bruggesteek', wêroer in oare kear. Yn 1813 stiet Douwe Dirks Lubbronk as oanbringer te boek as skippersfeint en yn 1841 en 1846 (by de dea fan syn soan Hette resp. soan Dirk) as arbeider. Ytje Hettes Olingius stoar yn 1858 te Wommels yn hûs nûmer 38. Hja wie doe widdo en goed 79 jier âld.

It twadde en tredde hûs op'e eastside

1832: Hûs nûmer 14 en 15 (Van der Vaart en Talsma 1994:53).

Eigenaar: **Eeltje Jacobs Bouma**, arbeider.

Taljochting:

- Yn 1829 stiert te Wommels yn hûs nûmer 13 Jacob Dirks Bouma (sjoch ek de foarige bydrage). De oanbringers binne dan syn soan Eeltje Jacobs Bouma, skipper, âld 40 jier en Douwe Dirks Lubbronk, arbeider, âld 55 jier, beiden te Wommels, de lêste as 'goede vriend in de geuur van de overledene'. Eeltje Jacobs Bouma stoar yn 1859, goed 69 jier âld, yn hûs nr. 38 te Wommels. Hy wie doe arbeider en widner fan Jetske Martens.

De kadasterkaart fan 1832

De earste kadasterkaart fan Wommels is fan 1832 en is yn neimakke fersy wêrprinte yn Van der Vaart en Talsma 1994. De kaart is neffens Van der Vaart en Talsma basearre op gegevens út 1822-1823, mar wol stiet dêrop de nije doarpskoalle en dy is boud yn 1828 (op it plak fan no it nije gemeentehûs). Mei oare wurden, dy earste kadasterkaart is óf út de periode 1828-1832, óf fan âldere datum mei dêrop dan yntekene noch in pear lêste feroaringen fan fôar 1832. Mar dêr giet it my no eins net om. Op sa'n earste kadasterkaart sitte fansels ek hiel wat eleminten fan fier fôar 1822/23

en de fraach is dan: hokker eleminten. Dêroer hjir it folgjende. Ek al binne op in kaart út 1828/1832 net sûnder mear huzen, keamers en stegen út (akten fan) pakwei 1775 teplak te bringen, de kaart fan 1828/1832 liket yntusken aardich representatyf foar de sitewaasje fan it Hiem om 1775 hinne. Wol is it sa dat de hûsnûmers op dy kadasterkaart net oerien komme mei de hûsnûmers dy't fûn wurde yn stjerakten út de perioade 1811-1832/33. Der liket hjir sprake fan twa listen en/of fan in omnûmering fóár 1832.

Geane we der fanút dat it hûs dat yn 1770 troch Gerrit Heerts (Hiemstra) kocht waard fan Romcke Lases (Hieminga) itselde hûs is as nûmer 14 fan 1809 en 1832, dan kin nûmer 15 yn 1770 ek al bestien ha want Gerrit Heerts wurdt dan neamd as noardlike neistlizzer. Of gong it dêr allinnich mar om in bleek by syn hûs op de wêstside fan it Hiem? Oer beide siden fan it Hiem is it lêste wurd noch net skreaun.

Oer de eastside fan it Hiem

Sjoen it boppesteande kom ik werom op myn stelling dat de eastside fan it Hiem yn de 18e ieu, op it hûs dêr op de súdeasthoeke nei, noch net beboud wie (*Klaaikluten* 2008/1:8). Der binne no dúdlike oanwizingen dat de nûmers 14 en 15 fan 1832 (sjoch it kaartsje) dêr om 1770 ek al wiene.

Yn it midden it Ald Hiem op in stille dei yn de jierren sechstich fan de foarige ieu (dia-foto JM).

